

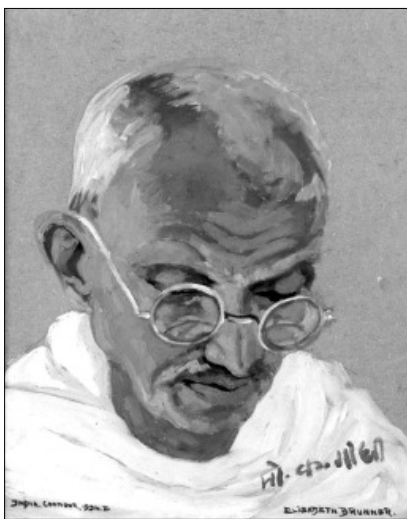
Az erőszakmentesség apostola

Mahatma Gandhi

Az egykori brit világbirodalom szívében, Madame Tussaud híres londoni panoptikumában, egymástól mindössze tizennéhány méterre állnak VIII. Henrik, Napóleon, Hitler, Gandhi, Einstein, és Churchill viaszszobrai. A hatalmas gógtól átítatott, hatalmas testű, uralkodói fensőbbiségű király alakja, aki elindította a világnagyság felé Angliát, s azé a minden gógtól mentes, lepedőbe-saruba öltözött, vándorbotra görnyedő, törődött testű, töpörödött, szemüveges emberé, aki munkálkodásával évszázadok múltán a döntő és végzetes sebet ejtette a Brit Birodalmon. Ott állnak sorban a nagy ellenségek, akik – noha egész Európát leigázták – fegyvereikkel és hadaikkal sem voltak képesek térdre, meghátrálásra kényszeríteni Nagy-Britanniát. A Churchill által dühteli gúnnyal meztelen fakírnak, Einstein által viszont az emberi erkölcs legnagyobb alakjának nevezett személyiség alakhú viaszmasa épp azért ébreszt (a mellette-vele fényképezkedők nagy számával jól mérhető) tiszteletet, mert fegyvertelenül, s a fizikai erőszaktól csaknem mentesen volt képes elérni azt, ami másoknak addig sosem sikerült.

Mohandász Karamcsand Gandhi, akinek születésnapját, október 2-át az ENSZ az erőszakmentesség nemzetközi napjaként, Gandhi-napként ünnepli és ünnepeleti, a világtörténelem legkülönösebb forradalmára és szabadságharcosa, az erőszakmentesség apostola volt. Csakugyan az apostolok hangján szólt. A hindu szent iratok, de az Újszövetség olvasói számára is ismerősnek tűnhettek az üzenetei. Hogy – amint állította, s életútjával is hitelesítette – „a gyűlöletet másik gyűlölettel nem lehet legyőzni”. „Még az ellenséget is szeretni kell.” Világnézetébe irigylésre és követésre méltó módon ötvöződött az övétől eltérő szándékú, más indíttatású, származású, nemzetiségű és vallású emberekkel kapcsolatos türelem. „Nem hiszek a Védák kizárólagos isteni voltában – nyilatkozta nem is egyszer –, hiszem viszont, hogy a Biblia, a Korán és a Zend Aveszta éppen olyan isteni ihletésből születtek”. Máskor – amikor vallási nyitottságát ostorozó megjegyzést kapott – így fakadt ki: „keresztény, hindu, muzulmán és zsidó vagyok!”. „Minden vallás más és más út, amely egyetlen cél felé halad.”

Élete legnagyobb fegyvertényének tekintette, hogy hosszabb időszakokra sikerült megbékítenie, küzdőtárssá tennie egymással hazája hindu, szikh

Brunner Erzsébet: Gandhi

és mohamedán vallású lakóit. Ő maga természetesen a hinduizmus talaján állt. (Születésétől annak dzsaina-irányzatához tartozott, amely a buddhizmus tanai felé is nyitott és befogadó volt.) Egyetlen egy vonatkozásában azonban nyilvánosan is megtagadta a brahmanista gyakorlatot. A kasztrendszeren kívüli tömegek, az érintetlenek (páriák) kirekesztését a hindu vallás szegényének ítélte. Azt hirdette, hogy amíg a hinduk nem számolják fel ezt a szegényletes igazságtalanságot, nem méltalankodhatnak jó erkölccsel azon, hogy őket miféle kirekesztésekkel sújtja a világ. A politikai vezetők

közül ő volt az első, s mindvégig legkövetkezetesebb harcosa és szószólója a páriák felemelésének, egyenjogúsításának. Személyes példák egész sorát adta: úgy öltözött, mint ők, időről-időre közöttük élt, még egy páriaközösségben született kislányt is örökbe fogadott, felnevelt. Tudatosan kereste és ápolta a barátságot India muzulmán közösségeivel, vezetőivel is. Mindig hangoztatta, ők is éppoly hazafiak, mint a hinduk, hasonlóan esendők és sérülékenyek, s ugyanannyi joguk van az emberi méltóságra. A nagy költő, Tagore nevezte először „Mahatmának”, azaz „nagy léleknek”, ami aztán úgy ráragadt, hogy az emberiség nagyobbik fele máig hiheti: Mahatma a személyneve.

Pályafutása a jómódú indiai középosztályhoz tartozók megszokott értelmiségi irányába indult. Jogot tanult. Családja úgy ítélte meg, hasznosabb és olcsóbb, ha ezt Angliában teszi. Így aztán közelről figyelhette meg és kiismerhette a birodalmi igazságszolgáltatás természetét.

Első nagy küzdelmeit a dél-afrikai brit gyarmatokon élő hinduk jogfosztottsága, jogsérelmeik mérselklése jelentették. A nyolc Oscar-díjjal is jutalmazott hollywoodi életrajzi filmjének emlékezetes jelenetei a valóságban is megtörténtek. A hátrányos megkülönböztetés előbb találkozott vele, mint ő maga a dél-afrikai megbízóival. Származása és bőrszíne miatt – érvényes jegye ellenére – kidobták az első osztályú vasúti kupéból, s a hátsó vagonok valamelyikébe kényszerítették. Nem utazhatott a fehéreknek fenntartott autóbuszhelyeken, s amikor (hiszen jegyet váltott) nem adta át a vezető melletti kucorgóhelyét sem, szinte halálra rúgdosták. Volt alkalma tehát gyorsan azonosulni a felháborító helyi állapotokkal.

Bár egy éves szerződése volt, annak lejártakor sem indult haza, mivel már nem munkája, hanem küldetése volt. A mintegy ötvenezer ottani hindu érdekében alkalmazta először az ellent nem állás erőszakmentes stratégiáját. (Gandhi nem szerette a „passzív ellenállás” kifejezést, tagadta, hogy ez az lett volna.) A helyi kormányzat elrendelte, hogy ujjlenyomatos nyilvántartásba kell venni minden nyolc évnél idősebb hindut, akik csak ennek fejében kaphatnak további tartózkodási engedélyt. Aki nem veti alá magát az eljárásnak súlyos pénzbírságot és többhavi börtönt kaphat. Gandhi többször is nyilvános esküt tetetett az érintettekkel, hogy börtön ide, bírság oda, nem váltják ki az engedélyt. A hivatalok előtt Gandhi emberei győzködtek és tanácsolták el a habozókat. Végül meghosszabbították az határidőt, mert a tömeges letartóztatások ellenére is alig több mint fél ezren járultak csak a hatóságok elé. Az új határidő is lejárt, nem sikerült a megfélemlítés. A börtönkapacitások viszont végesnek bizonyultak, így egyeséget ajánlottak: ha az indiaiak önként kiváltják az iratot, visszavonják a törvényt. Sejtteni lehetett, hogy nem tartják majd be a szavukat, ám Gandhi sejtések helyett bizonyosságot akart. Nem illik kipróbálatlanul kételkedni – mondta – mások adott szavában. Elsőként ment kiváltani a kérdéses dokumentumot, amiért majdnem az életével fizetett. Egyik saját korábbi híve verte agyba-főbe... Miután kiderült, az indiaiak ugyan megtették, amit vállaltak, a törvény visszavonása azonban elmaradt, megint ütött a nem együttműködés órája. Gandhi kezdeményezésére látványosan és nyilvánosan elégették az összes kiváltott igazolványt.

Más jogsértések ellen a sztrájkmozgalom sajátos formáját indította el. Az indiai bányászok nem csak beszüntették a munkát, hanem ott is hagyták munkahelyeiket, s fegyvertelenül, jelszavak nélkül, némán elindultak a Gandhi által korábban létrehozott távoli Tolsztoj-telep felé, hogy ők is ott építsenek konyhókat a máshonnan odatelepült sorstársaikéi mellett. A tömeg egyre nagyobbá és fenyegetőbbé növekedett, de semmit sem követelt, semmilyen szabályt meg nem szegett. Időnként letartóztatták, majd kiengedték a vezetőiket, de velük is, mint nélkülük éppúgy vonultak tovább, keresztül az országon... Végül minden jogsérelmüket eltöröltek, törvénnyel garantálták a dél-afrikai hinduk egyenlőségét és polgárjogait. Gandhi 1915-ben nyugodtan indulhatott haza Indiába.

Amikor megérkezett a világsajtó jóvoltából már nemzetközi hírvé vezető volt. Mégsem kapcsolódott rögtön a közéletbe, gyalogosan járta Indiát, ismerkedett a nyomorral, a reménytelenséggel. Amikor megszólalt és szervezkedni kezdett – mivel az I. világháború idején Indiának tett ígéreteit Anglia sorra megszegte – az Indiai Nemzeti Kongresszus is magáévá tette az általa indítványozott együtt nem működés (az együttműködés megtagadása) programját. Gandhi úgy tartotta, hogy ennek kell megelőznie a következő, a polgári engedetlenség sza-

kaszát, amelybe csak akkor léphetnek majd át, ha a néptömegek teljességgel elfogadják, megtanulják, és mindenütt betartják az erőszaktól való tartózkodást. (Nem érdektelen azt is megjegyezni, hogy saját köreiben is nagy vitát kavarva, Gandhi több alkalommal is maga „fújta le” a megkezdett engedetlenségi akciókat. Mindannyiszor ezt tette, ahányszor azok erőszakos eseményekbe torkolltak. Ilyenkor, mások bűnei miatt többnapos böjtökkel is büntette önmagát. Ekként vezette rá lassan a népét az erőszakmentesség szentségére.

Hosszú lenne felsorolni az egyes, egymást erősítő lépéseket, de a legfontosabbak mindenképp említést érdemelnek. A csatlakozók lemondtak minden britektől kapott tiszteletbeli címükről és tisztsgükről, visszaadták kitüntetéseiket, tartózkodtak a kormányzattól származó hitelek felvételétől. Peres ügyeiket nem vitték a hivatalos igazságszolgáltatáshoz, hanem maguk által választott magánbíróságokon intézték el. Bojkottálták a kormányzati és képviselői fogadóórákat, nem jelentek meg a kormányzat által összehívott találkozókon, beleértve az indiai alkirály fogadásait és az indiai alkotmányreformmal foglalkozó bizottságot is. Visszautasítottak minden felkínált hivatali és katonai állást. Megvetéssel sújtották azokat, akik mindezeket elmulasztották megtenni. Felkészültek a független (ön)kormányzásra. Bojkottálták a kormányzat által fenntartott iskolákat, saját oktatási intézményeket hoztak létre.

Gandhi a nemzeti oktatás alapjává tette, hogy a hindi és dravida dialektust minden tanulónak el kell sajátítania, de – azon túl, hogy meg kell tanulniuk angolul – az urdu, a bengáli a tamil, a telugu és a devagari írásbeliségben is járatossá szükséges válniuk. Legalább annyira, hogy az ilyen ábécékkel rögzített írásokat, ha értelmezni nem is, de legalább elolvasni tudják. Mindenki a saját dialektusában tanulhatta az elméleti tárgyakat, de közben a földművelést és a kézi szövést is a tanrendbe iktatta. Közben népszerű felvilágosító könyveket írt az öngazgatásról, az egészséges életmódról, s nők egyenjogúságáról, a pária-ügyről s más égető társadalmi kérdésekről is. Újjá kívánta éleszteni az indiai öntudatot, közelebb hozni egymáshoz az indiai vallásokat, megerősíteni, korszerűsíteni az indiai kultúrát. Még ebben sem törekedett azonban kizárólagosságra. Tagore aggodalmaira felelve írta: *„Nem tartom szükségesnek, hogy lakásomat mindenfelől rohamgátak védjék, s az ablakaimat bedeszakazzam. Ugy akarom, hogy lakhelyemet minden ország kultúrája belengje, azt azonban nem hagyhatom, hogy engem magával ragadjanak. Az én hitem nem börtönvallás, van benne hely mindenkinek, mindennek. Csak a kultúrák és vallások pimasz gögje elől zárkózom el.”*

Első nagy látványos mozgalma a kézi szövés elterjesztése volt. Hívei a külföldi szövetek vásárlásától is tartózkodtak és a saját szövésű szöttesekből alakították ki nemzeti viseletüket. Gandhi is rendszeresen odaült a rokkához és szövőszékhez. Még a lábbelijét is maga készítette. Saját szövésű lepleit viselte. (Gan-

dhi egyébként sem követelt többet és mást másoktól, mint önmagától. Jól példázza ezt az az eset is, ami már életében tantörténetként keringett róla. Egy anya vitte hozzá pákosztos fiát, hogy beszélje le a cukorevésről. Gandhi két hét múlva kérte újra magához a fiút, s csak akkor kezdett a győzködésébe. Azért nem korábban, mert az első találkozásukkor még ő is cukorevő volt. Több helyen nyilvánosan elégették a külföldi ruhákat, textíliákat, s pár év alatt India szinte teljesen áttért a házi szőttesekre. Ezzel óriási veszteséget okoztak a brit termelőknek és kereskedőknek. Hihető volt, hogy ez komoly érv lesz. Volt idő, hogy Gandhi erre hivatkozva még azt is felajánlotta: ha Nagy-Britannia késznek mutatkozik az Indiai Nemzeti Kongresszusnak legalább a gazdasági követeléseit teljesíteni, ennek fejében – arányos áldozatot hozva – ők is lemondanak a függetlenség, a birodalomtól való teljes elszakadás politikai programjáról. London azonban ettől az alkutól is elzárkózott. A szokásos receptet követve letartóztatásokkal, rendőrterrorral igyekezett úrrá lenni az eseményeken. Abban azonban nem volt gyakorlata, mit lehet, és mit kell tenni, ha valaki nem hajlandó sem fegyvert ragadni, sem engedelmeskedni, sem megijedni, sem indulatba jönni.

Akadtak helyszínek, ahol naponta közel ezer önkéntes jelent meg, hogy megveresse magát, hogy alakzatban átvonuljon egy hatóságilag elzárt úton. A rendőrök napról napra kegyetlenül félholtra verték őket, amit az ütések ügyeletes elszenvetői némán és ellenállás nélkül tűrtek. Másnap azonban ugyanennyien – ha nem többen – érkeztek az ütegek elszenvetésére. A rendőröket viszont – akik többnyire ugyanazok voltak, mint az előző napokban, hetekben – nem lehetett visszavonni, így egyre inkább erkölcs- és akaratszegetten végezték a dolgukat. Nemcsak egy kő, de még csak egy szidalom sem repült feléjük. A világsajtót e hír is bejárta, s végül a rendőrségnek kellett takarodót fűjnia. 1919-ben, az amritszári vérfürdő alkalmával békés, fegyvertelen hindu férfiak, nők és gyermekek tömegét kaszálták le a brit gépfegyverek, mégsem értek el semmit, csak a nemzetközi megvetést.

A híres sómenetet is győzködés, az alkirálynak megküldött levél előzte meg. Gandhi tételesen kimutatta, milyen gazdasági és társadalmi károkat okoz a brit politika India lakói számára. Határidőt szabott, s előre bejelentette: ha addig nem születnek intézkedések, tiltakozásul elindul. Megszegve az angol sómonopóliumot, a tengervízből fog sót párolni, s milliók fogják követni a példáját. A három hétig tartó sómenetelés viharos nemzeti mozgalmakat indított. A brit áruk újabb bojkottja, sztrájkhullám és adómegtagadások követték egymást.

Mindezen az sem változtatott, hogy Gandhit sokadszorra is börtönbe vetették. Még a rácsok mögül is ő irányította az eseményeket. Amikor hírért vette például, hogy a páriáknak a brit közigazgatás külön körzetekben biztosít választójogot, azonnal átlátta: az „Oszd meg, és uralkodj!” szelleme kísért. Ha már

a muszlimok és hinduk közé nem képesek igazi éket verni, a kirekesztetteknek juttatott jogokkal kívánják a törékeny hindu egységet összeroppantani. Halálig tartó éhségstrájkba kezdett, amelyet csak akkor hagy abba – mondta –, ha a Nemzeti Kongresszus kiegyezik a páriák képviselőivel a közös körzetekben történő választásról. *Dr. Ambedkár*ral a páriák vezetőjével a cellájában egyeztetett. Végül megállapodás született, ételt viszont – noha állapota válságosra fordult – csak akkor vett újra magához, amikor a brit miniszterelnök Angliában és Indiában egyidejűleg kihirdette: tudomásul veszi a döntést.

Ekkor már lidércnyomásként nehezedett a Gandhi-jelenség Nagy-Britanniára. Mártírként sokkal többet árthatott volna nekik, ráadásul halálával az ő mérsékeltebb, erőszakmentesebb irányát más, keményebb politikai irányzat vehette volna át. Halálát – különösen, ha az a britekre fogható – lázadás és forradalom követte volna. Micsoda politikai tudathasadás?! Nagy-Britanniának is féltennie, védelmeznie kellett Gandhit, aki ezzel a kettősséggel is folyamatosan, tudatosan és mesterien élt.

A döntő változást a II. világháború hozta. Az előző világégés, de már az angol-búr során is, a hinduk szolidárisak voltak a bajba került birodalommal. (Gandhi is szanitéc- és vöröskeresztes sebesültmentő egységeket szervezett, irányított.) A szorult helyzetben India semlegesítése vagy harcba vitele érdekében tett ígéretek a veszély elmúltával, utóbb mindig pusztá áltatásnak bizonyultak. Ezúttal azonban már más volt India. Nem érte be holmi üveggyöngyökkel. Szellemisségében, összefogásában, nemzet tudatában teljességgel megváltozott nemzet állt szemben megszállóival. Az Indiai Nemzeti Kongresszus ekkor – mint kifejtette s következetesen képviselte – csak úgy támogatta volna Angliát, ha azt önállóan, szabad akaratából teheti. Gyarmati helyzetben ettől elzárkózott. Csak India álláspontja változott, a briteké nem. Ők a hagyományos választ adták: a kongresszust betiltották, vezetőit rácsok mögé juttatták. Válaszként a polgári engedetlenség, komoly brit erőket kötve le, a tetőpontjára hágott. A józan ész azt diktálta, hogy ha valamikor, most ez a helyzet igazán észre téríti Londont. Mégsem ez történt. Amikor a japánok már az indiai határok környékén jártak, s mi sem változott, Gandhi javaslatára kiadták a jelszót: „Quit India!” (Ki Indiából! – azaz az angolok vonuljanak ki Indiából). Gandhi ismét börtönbe került (ahol 1943-ban háromhetes éhségstrájkot tartott). Csak 1944-ben engedték szabadon.

A háborúban azonban végsőkéig legyengült a Brit Birodalom. A korábbi keretek között fenntarthatatlanná vált, így megkezdődött a brit nemzetközösség létrehozásának előkészítése. Egyértelmű lett, akkora nemzeti ellenállást, mint Indiában tapasztalható, többé nem képesek fegyveres erővel ellensúlyozni. Megkezdődtek hát a függetlenségről szóló tárgyalások, amelyek azonnal kiélezték az ország lakói közti indulatokat. Nagy-Britannia diplomatáinak megfelelő önigazolást, s az esetleges későbbi beavatko-

zásra jogcímet adott volna a távozásukkor kibontakozó, elhúzódó polgárháború. Gandhi – az életkora és egészségi állapota miatt egyre fogyó – energiáit a folyamatos békéltetésre, a vallási vérengzések lecsillapítására volt kénytelen fordítani. Ezek akkor váltak igazán vészessé, amikor nyilvánosságra hozták: Anglia csak egy hindu és egy külön muszlim államnak hajlandó átadni a területet. Gandhi ugyan ellene szavazott, végsőkéig tiltakozott e különös kegy ellen, ám a Nemzeti Kongresszus ennek ellenére aláírta az egyezséget. 1947. augusztus 15-én alakult meg a hindu India és a muzulmán Pakisztán. (A mai, nyugati területtől igen messze eső Kelet-Pakisztán évtizedekkel később Banglades néven önállósult.) Harcostársa és tanítványa, *Nehru* lett az Indiai Köztársaság első miniszterelnöke. Tízmilliók tömegei kénytelenek szülőhelyükről félelemtől vezérelve útra kelni, hogy a vallási hagyományaiknak megfelelő államban éljenek tovább. Szörnyű események tették véresé ezeket a gyászos exodusokat. Gandhi utolsó erejét megfeszítve igyekezett tekintélyét latba vetni.

Ismét éhségsztrájkba kezdett. 1948. január 13-án kijelentette, kész meghalni, s csak akkor eszik újra, miután látja, kölcsönösen megállítják az erőszakot. Személyét egyaránt szinte szentként tisztelte mindkét tábor. Vezetőik felismerték, hogy a törekeny és hetvenkilenc éves Gandhi szervezete már képtelen

túlélni egy hosszú táplálékmegvonást. Mindannyian attól féltek, hogy a kompromisszumkészség hiánya miatt, őket ítéli majd a közvélemény Gandhi halála okozóinak. Korábban elképzelhetetlen együttműködéssel, versenyt futva az idővel, január 18-ára megkötötték egymással a békét. Minden elvarratlan szál megszűnt. Több mint száz muzulmán és hindu vezető együtt vitte a már haldokló Gandhihoz a jó hírt, aki ettől az örömtől mégis erőre kapott. Kevesebb, mint két hét múlva azonban ismét békíteni kellett. 1948. január 30-án arra kívánta a főváros hindu közösségét rávenni, hogy legyen méltányos a muszlim kisebbséggel: biztosítsák a sajátjukéval azonos jogait, teljesítsék jogos igényeiket. Áldást kérő nyilvános imája közben három lövés sebezte halálra. Egy vallásháborodott hindu férfi gyilkolta meg, aki éppen őt ítélte felelősnek az ország kettéosztottságáért.

Talán nem túlzás azt állítani, hogy Gandhi a XX. század legnagyobb lélekformálója, és egyik legjelentősebb történelem-alakítója volt. Szelleme és tanítása a halála után is eleven erőként hatott. Ott volt Martin Luther Kingék és Mandeláék harcaiban, de a – bevallottan – Albert Schweitzer és Teréz anya hététköznapjaiban is. Más hajdan volt dicső kortársaival szemben korántsem tekinthető még panoptikumfigurának.

Huszár Orsolya: Megbeszélés